

„ОРОЗМОВЛЮВАННЯ” ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ПИСЬМЕННИКА КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Ирина Николаенко
(Луганск, Україна)

У статті розглянуто питання про доцільність використання письменниками розмовних елементів у творах художньої літератури. На прикладі творчості митців Луганщини проілюстровано та з’ясовано роль розмовних елементів у поезіях, визначено їхню функцію.

Ключові слова: мовленнєвий образ, літературна мова, розмовні елементи, ідіостиль письменника.

Оцінка стильових пошуків у художній літературі тісно пов’язана з проблемою вживання елементів розмовного стилю або з проблемою використання некодифікованих мовних засобів вираження в художньому дискурсі [Єрмоленко 2008: 65].

Відомо, що в тексті будь-якого стилю переважають функціонально немарковані елементи над маркованими. Використання таких немаркованих лексико-тематичних груп слів зумовлено позатекстовим системоутворювальним чинником – художнім баченням автора, що визначає стилістично-естетичні критерії вибору слів [Бибик 2001; Бибик 2010].

Питання про доцільність використання письменниками розмовних елементів часто викликає дискусії. „Одні розмовні елементи справді через художню оповідь розширюють словник національної літературної мови, закріплюються в ньому „на загальних підставах” чи з індивідуальним „портретом”. Інші ж залишаються знаками психосоціальної характеристики персонажів-мовців у стилізованих жанрах уснорозмовної комунікації” [Бибик 2010: 246].

Розмовні елементи в художньому тексті, – наголошує Світлана Бибик, – слугують засобом створення часового й локального коло-

ритів, соціальної типізації зображуваного середовища, усномовності висловів [Бибик 2001: 234].

Сьогодні актуалізовано дослідження індивідуального мовлення письменників, зумовлене тим, що мовленнєва творчість указує не тільки на конкретну манеру або відтворює мовну картину світу особистості, але й дозволяє оцінити внесок митця в систему кодів, які вже функціонують. Про це зауважував свого часу В. Виноградов: загальні особливості та процеси мовного розвитку розкриваються більш повно й гостро в індивідуальному мовленні [Виноградов 1990: 339].

Цікавою в плані нашого дослідження є монографія Луїзи Петрової „Лінгвокогнітивні основи художньої картини світу” [Петрова: 2006]. Авторка зазначає, що „художнє значення реалізує одну з важливих комунікативних якостей художнього мовлення – його постійну спрямованість адресату” [Там само: 87]. Грунтуючись на висновках М. Поцепні про те, що семантичні процеси, за допомогою яких перетворюється значення слова згідно з естетичними мотивами, свідчать про закономірність створення мовленнєвих образів у художній прозі (і в поезії також – І. Н.), учена відповідно до цього виділяє три типи мовленнєвих образів:

- 1) диглосивний;
- 2) okazіональний;
- 3) узуально-актуалізований [Там само: 87 – 88].

Для нас становить інтерес перший тип – диглосивний мовленнєвий образ, пов’язаний з порушенням звичайних сфер уживання мовних одиниць. Незважаючи на те, що творчий акт написання художнього твору вимагає від автора високої культури, однак, на думку Л. Петрової, „для тих, хто володіє стійкими навичками літературного мовлення та усвідомлює факт відходу від мовних норм слововживання, такий тип мовленнєвої поведінки можливий” [Там само: 88].

Аналізуючи мовотворчість поетів-вісімдесятників, Ірина Олійник серед характерних ознак мовотворчості називає процес переходу поетичної лексики високого звучання в стилістично-нейтральну або зниженого плану, що свідчить про особливе світобачення, відхід від мови класичної поетичної традиції. Дослідниця доходить висновку, що вісімдесятники зближують поетичну мову з побутовою, розмовною, будують поетичний текст за законами розмовного аналі-

тизму (зокрема, на синтаксичному рівні); усі буденні, звичні поняття народнорозмовного мовлення містять потенційну можливість переходу в поетичний жанр [Олійник 1993: 14–15].

Світлана Бузько описала особливості використання в постмодерних художніх текстах розмовно-просторічної лексики, територіальних і соціальних діалектизмів та суржикових лексичних елементів і наголосила, що одним з найважливіших чинників, який зумовлює вживання авторами нелітературної лексики (за спостереженнями С. Б. цей шар лексики використано в постмодерних текстах значно активніше, ніж книжної), є прагнення епатажного вербального самовираження [Бузько 2009].

Як бачимо, вивчення складу ідіолексикону письменника дає можливість дослідити особливості функціонування нелітературних елементів у мовленні персонажів та авторському, що значно розширює їхні виражальні можливості; визначити специфіку мовної картини певної місцевості.

Мета нашої розвідки – проаналізувати народнорозмовні елементи та їхню роль і стилістичну функцію у творах представників сучасної творчої еліти Луганщини.

Предмет вивчення – народнорозмовні елементи, які є частиною ідіолексикону митців. За матеріал дослідження використано тексти творів зі збірок – „Ми йдемо”, „Посівальник” (Василь Голобородько); „Тихоплесо-часоплин”, „Джерело у ясних ясенях” (Іван Низовий); „Ось така мені випала доля” (Петро Біливода (Шевченко)).

Письменники Луганщини у своїх поезіях активно використовують елементи розмовного мовлення, що є однією з особливостей їхнього індивідуального стилю.

Визначальною рисою творчої манери Василя Голобородька І. Дзюба назвав речитативність, яка „відповідає й епічності, монументальності його поетичного малювання, і його зосередженості на буденній предметності життя” [Антологія 2009: 97]. Тому саме гостре відчуття реальності, близькість до буденності зумовлює активне використання поетом розмовної лексики з певною стилістичною метою: глибше розкрити сутність художнього образу, передати все це зрозумілою й близькою мовою, наприклад: *мокотирі* (голови), *шпендики*, *шибздики* (людина низького зросту) тощо.

Олексій Неживий, автор літературознавчих розвідок про українських письменників, життя й творчість яких назавжди поєдналися з Луганщиною, у нарисі про Василя Голобородька зазначає: „... не зовнішніми атрибутами позначений національний характер поезії Голобородька. А внутрішнім змістом, особливістю світобачення, образністю, поетичною систематикою. До того ж, усе це не є незмінним, а створює постійне відчуття руху поетичного мислення, естетики” [Неживий 1998: 89 – 90].

Митець у своїх поезіях активно вживає розмовні дієслівні лексеми та їхні форми, наприклад: *балакає*, *балакають*, *набалакали* (І *балакає* вода у криниці, і *балакає* вода у відрі на зрубі; Восени чоловіки уважно прислухаються, як *балакають* високі гуси) [Голобородько: 69, 84]; *не зоставляється* (тобто не залишається), *розокремити* (тобто відділити частину від цілого) [Голобородько 2005: 927, 939]; *застують* (Чорні птахи *застують* світ своїми чорними крилами), *загляда* (Ходить листя по узлісся, по стежині лісовій, йде галявиною листя, *загляда* в струмок ясний) [Голобородько: 74, 6].

Серед таких дієслів особливого навантаження набувають розмовні елементи з пейоративним значенням, як-от: *Щоб ненароком не бовкнути чогось зайвого – вирвав язика (не став казати і лагідних слів коханій)* („Хотів бути людиною”), тобто Василь Голобородько конкретизує назву дії, указуючи одночасно на ставлення мовця до висловлюваної думки.

Розмовний характер у творах поета мають й інші частини мови – прислівники (*намарне*, *підбігцем*), прийменники (*міждо*, *к* (замість *до*)) та ін., наприклад: *який саме птах* тут бився крильми *намарне* намагаючись злетіти [Голобородько 2002: 66]; і поніс *підбігцем* у поле, де батько пшеницю косив [Там само: 45]; Ішла мати додому, та не *к* дому прийшла [Там само: 78].

Отже, розмовні елементи у творах Василя Голобородька мають особливу функцію – глибше розкрити сутність художнього образу, уточнити назву дії, її ознаки, передати емоційний стан ліричного героя.

Заслуговує на увагу й поетична спадщина Івана Низового, у творах якого широко представлені варіанти дієслівних форм. Так, митець активно використовує формальний показник інфінітива **-ть**

паралельно з нормативним **-ти**: *плакати, приїхати, витирати, протидіяти, говорити* тощо – *змалювати, жити, мовчати, встигнути* та ін. [Низовий 2000; Низовий 2001]. Це свідчить про індивідуальну мовну практику поета, про вплив усного мовлення на письменника. Паралельне вживання форм інфінітива з показниками **-ть** і **-ти** має в поезіях Івана Низового свої варіантні вияви та ознаки функціонування. Так, при змалюванні реалістичного образу сучасника митець використовує форми, властиві літературній мові (на **-ти**); розповідаючи про дитинство, свою долю, рідні місця, про звичайних людей – розмовні форми інфінітива з формальним показником **-ть**. Це є підтвердженням висновку Катерини Глуховцевої, дослідниці українських східнослов'янських говірок, що при загальній тенденції широкого вживання інфінітива з формальним показником **-ть** у цьому континуумі все ж вибір варіанта **-ть** або **-ти** певною мірою залежить від родинної традиції, яка виявляється в мовленнєвій практиці діалектоносіїв [Глуховцева 2002].

Іван Низовий активно вводить у поетичний текст усічені, або стягнені, форми дієслова 3-ої особи однини теперішнього часу паралельно з нестягненими: *допіка, зника, википа, накрапа – засихає, згасає, довшає* тощо.

*Мов кров, засихає на вістрі пера
Гаряче колись непокірне чорнило,
І сняться батьки мої – Настя й Данило,
Й осіння пора данину вже збира...*

[Низовий 2001: 11].

Цю характерну особливість слов'янського говору автор використовує з метою створення невимушеності плину думок, концентрування уваги на самій дії.

Отже, незважаючи на те, що мова поезії має свої закони, І. Низовий намагається використовувати варіанти, викликані розмовною стихією ареалу, у якому він формувався як поет. Митець свідомо вводить розмовні елементи паралельно з літературними дієслівними формами, що свідчить про органічну єдність народно-розмовних і нормативних норм.

Петро Біливода (Шевченко), використовуючи розмовні елементи, прагнув показати тип ліричного героя, який розмовляє тією ж

мовою, що й у побуті, наприклад: *понімаєш, кажеться, провода, город, діла* та ін. Спроба письменника відтворити свої переживання народнорозмовною мовою демонструє шукання поета. Ці мовні засоби наближають до дійсності, натуралізують поетичне мовлення: як-от:

*Понімаєш, роки летять
та ще й ти полетів кудись...
Мама хоче в останній раз
Подивитись на тебе, брат*

[Біливода 1998: 17].

Отже, розмовні елементи та їхні форми в поезії митців Луганщини набувають особливих функцій, одночасно передаючи емоції ліричного героя, відображаючи світобачення й душевний настрій письменника.

ЛІТЕРАТУРА

Антологія 2009: Українські літературні школи та групи 60–90-х рр. ХХ ст. : антологія вибр. поезії та есеїстики / упоряд., авт. вст. слова, біобібліограф. відомостей та прим. Василь Ґабор. – Л. : ЛА „Піраміда”, 2009. – 620 с.

Бибик 2001: Бибик С. П. Поняття „розмовна мова” і суміжні з ним терміни лінгвістики / С. П. Бибик // Українська термінологія і сучасність. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 233–235.

Бибик 2010: Бибик С. П. Оповідність в українській художній прозі : монографія / С. П. Бибик ; за наук. ред. С. Я. Єрмоленко. – К. ; Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 288 с.

Біливода 1998: Біливода (Шевченко) П. М. Ось така мене випала доля. Поезії та листи / Петро Біливода. – К. : Молодь – Фірма „Деркул”, 1998. – 224 с.

Бузько 2009: Бузько С. А. Лексика української постмодерної прози : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / С. А. Бузько. – Д., 2009. – 18 с.

Глуховцева 2002: Глуховцева К. Формальний показник інфінітива в українських східнослов'янських говірках / К. Глуховцева // Південний архів : зб. наук. пр. : Філологічні науки. – Вип. XIV. – Херсон, 2002. – С. 138–142.

Голобородько-Голобородько Василь. Повне зібрання віршів [Електронний ресурс] / Василь Голобородько. – Режим доступу : <http://tisk.org.ua/?p=8440>.

Голобородько 2002: Голобородько В. І. Посівальник : вибр. поезії / В. І. Голобородько. – Луганськ : Альма-матер, 2002. – 80 с.

Голобородько 2005: Голобородько В. І. Ми йдемо : вибр. вірші / В. І. Голобородько. – К. – Рівне : Планета-друк, 2005. – 1056 с.

Єрмоленко 2008: Єрмоленко С. Я. Літературна мова – культивована форма національної мови / С. Я. Єрмоленко // Сьогоднішня українського мовного середовища : зб. наук. пр. / за ред. д. філол. н., проф. Єрмоленко С. Я. і д. п. н., проф. Онкович Г. В. – К. : ІВО АПН України, 2008. – С. 54–67.

Неживий 1998: Неживий О. Освячені Шевченковим ім'ям / Олексій Неживий. – Луганськ : Світлиця, 1998. – 102 с.

Низовий 2000: Низовий І. Джерело у ясний ясенях / Іван Низовий. – Луганськ : Русь, 2000. – 48 с.

Низовий 2001: Низовий І. Д. Тихоплесо-часоплин : лірика / І. Д. Низовий. – Луганськ : Глобус, 2001. – 60 с.

Олійник 1993: Олійник І. Г. Мовотворчість поетів-вісімдесятників (текстові структури та поетичні номінації) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / І. Г. Олійник. – К., 1993. – 17 с.

Петрова 2006: Петрова Л. А. Лингвокогнитивные основы художественной картины мира : монография / Л. А. Петрова. – Симферополь : ОАО „СГТ”, 2006. – 284 с.

Язык 1990: Язык русской литературы в освещении В. В. Виноградова. – М. : Наука, 1990. – 405 с.

„THE USE OF COLLOQUIAL ELEMENTS” IN LITERARY LANGUAGE OF THE WRITER OF THE LATE XX – EARLY XXI CENTURY

Irina Nikolaenko
(Lugansk, Ukraine)

The problem of reasonable use of colloquial elements by writers in their works was considered in the article. The role of colloquial elements in poetry was illustrated and clarified by the example of creative work of Luhanschina's word masters, their functions were defined.

Key words: speech image, literary language, colloquial elements, writer's individual style.